

MÚZEJNÉ STARINKY

Občasník Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši

December 2014

Na úvod

O vojne po sto rokoch

28. júla 2014 uplynulo sto rokov od začiatku ďalšej z vojen. Vtedy nik netušil, že už zakrátko dostane prívlastok „veľká“, o trochu neskôr „svetová“ a o pár desiatok rokov jej k názvu priradia aj číslo „prvá“. Každá vojna je strašná. No čím viac životov zasiahne, tým sa jej hrôzy dostanú hlbšie do pamäti ľudstva. Práve uplynulých sto rokov už posunulo túto dejinnú udalosť za hranice ľudskej pamäti. Už nenájdeme veterána spomínajúceho na boje na Piave, ani ženu, ktorej sa namiesto syna z bojiska vrátila len karta s tragickým oznamom. Ale iste sa ešte kde-tu objavia „spomienky na spomienky“, v čoraz zriedkavejších chvíľach, keď sa stíhame obzrieť „dozadu“ a snažíme sa poskladať aspoň čriepky vojnových histórií našich starých, či prastarých rodičov. Mužov i žien. Lebo vojne neunikol nik. Prinášala utrpenie a brala životy ľuďom na bojiskách i v zázemí. Preto ak by sme začali pátrať v histórii ktorejkoľvek rodiny, takmer iste by sme našli spomienku, vojenskú fotografiu, list či pohľadnicu z frontu..., ale možno aj denník alebo vyznamenania, ktoré rozprávajú príbehy o našich (a za našich) už nežijúcich predkov.

Storočnica po rokoch oživila záujem o I. svetovú vojnu, čoraz vzácnejšími sa stávajú vojnové dokumenty – písomné, obrazové, trojrozmerné... A na rozdiel od minulosti, do popredia záujmu historikov sa dostávajú nielen vojenský vodcovia a slávni muži z učebníc, ale najmä milióny často celkom neznámych ľudí, z ktorých osudov sú vyskladané tragické roky 1914 – 1918. A tak tieto dokumenty a predmety opäť na chvíľu „vystupujú“ z archívnych škátulí, depozitárnych políc, aby svedčili o nezmyselnosti a krutosti nielen tej „prvej“ vojny. Mohlo sa tak stať vďaka ich pôvodným či posledným majiteľom, ktorí ich zverili múzeu či archívu, požičali na reprodukciu alebo rozpovedali „tú svoju históriu“.

K mnohým „storočnicovým“ filmovým dokumentom, novým publikáciam, výstavam... pridávame aj tohtoročné Múzejné starinky, ktorých podstatnú časť tvoria príspevky venované I. svetovej vojne a vojnovému Liptovskému (Sv.) Mikulášu či Vrbici. Veľkú tému „veľkej vojny“ zastrešenú príspevkom Dr. Víteka zúžili na niekoľko individuálnych príbehov či len ich útržkov, náznakov... Ak v čitateľoch vyvolajú spomienky na podobné príbehy a túžbu ich zaznamenať, prerozprávať, zachovať pre budúcnosť storočný list či fotografiu, potom aj tento rok Starinky splnili svoj cieľ.

Lubica Rybárska

Ak sa chcete so svojimi rodinnými pamiatkami z čias I. svetovej vojny podeliť s múzejníkmi, zachovať ich tým, že ich požičiate na reprodukciu alebo ponúknete do zbierok Múzea Janka Kráľa originál, prihláste sa osobne, písomne či telefonicky v Múzeu Janka Kráľa.

Kontakty na pracovníkov nájdete na stránke www.mjk.sk.
Ďakujeme.

Liptovský Mikuláš a 1. svetová vojna

Jednou z príčin a zámienok na rozpútanie „veľkej vojny“ - konfliktu, ktorý nemal v dovtedajších dejinách obdobu, bol atentát na arcivojvodu a následníka rakúsko-uhorského trónu Františka Ferdinanda d'Este, 28. júna 1914 v Sarajeve. O mesiac, 28. júla, Rakúsko-Uhorsko vypovedalo Srbsku vojnu. Nasledovalo vypovedanie vojny Rusku, Japonsku a Belgicku.

Už 31. júla 1914 bola nariadená všeobecná mobilizácia mužov do 37 rokov. Verejnosť aj narukovaní žili v presvedčení, že vojna dlho nepotrvá, podobne ako v rokoch 1908 a 1912, keď bola vyhlásená čiastočná mobilizácia pre nepokoje na Balkáne.

V Liptove bola vyhlásená čiastočná mobilizácia 26. júla a všeobecná mobilizácia 31. júla. Vypuknutie vojny malo rôzne ohlasy. V Liptovskom Sv. Mikuláši sa 28. júna konal majáles, ktorý organizovali miestni garbiarski pomocníci. Veselicu s hojnou účasťou okolo 15. hodiny prerušili žandári, oznámili prítomným, čo sa udialo v Sarajeve a ďalšiu zábavu zakázali. Ľudia sa pokojne rozišli, ale v meste sa utvárali malé skupinky obyvateľov, ktorí tušili, že bude vojna. Po nariadení všeobecnej mobilizácie sa v mikulášskych uliciach objavili malé sprievody fanatikov, ktorí heslami v maďarčine oslavovali vojnu.

Muži z Liptova rukovali spolu s brancami zo Šarišskej a Spišskej stolice buď na veliteľstvo 67. pešieho pluku v Prešove, alebo na veliteľstvo 9. honvédskeho pluku v Košiciach. Časť z nich rukovala aj ku honvédskeму útvarom vlastibrany, akým bol aj 15. honvédskeý pluk v Trenčíne. Viacerí narukovať odmietli alebo sa neskôr na front nevrátili z dovolenky. Skrývali sa v okolitých horách a tvorili tzv. zelené kádre. Po odvodoch nasledovali rekvirácie koní, ktoré tvorili významnú zložku armády.

Liptáci bojovali najmä na bojiskách východného frontu v Haliči a v Karpatoch. Prví sa už v auguste 1914 zúčastnili ťažkých bojov pri Przemysli a Lvove. Pri ústupe rakúsko-uhorských jednotiek za riekou San a nakoniec až za Dunajec, zaznamenali obrovské straty – až 250 tisíc rakúsko-uhorských vojakov padlo alebo bolo ranených a 100 tisíc mužov putovalo do zajateckých táborov v Rusku.

Medzi padlými rakúsko-uhorskými vojakmi pri ruskej ofenzíve v Haliči bolo zaiste viacero Liptákov. Veľmi ťažké boje zvädzal 67. peší pluk v okolí mesta Jaroslaw.

Garbiarske továrne v Liptovskom Sv. Mikuláši boli už krátko po vypuknutí vojny zahŕtené objednávkami na výrobu remeňa. Išlo o strategické podniky, ktoré pracovali najmä pre potreby armády. Robotníci, ktorí v nich pracovali, boli síce oslobodení od vojenskej služby, ale pracovali 12 - 14 hodín denne. Vo fabrikách pracovalo čoraz viac vojnových zajatcov, ďalší nahrádzali chýbajúcich mužov na vidieku. Prví zajatci boli do podnikov a domácností pridelení na základe žiadostí už v roku 1915. Mikulášske firmy I. Ulmanna a P. Holéczyho žiadali o sprostredkovanie pridelenia zajatcov do výroby. Pridelilo im ich Cisárske a kráľovské vojenské veliteľstvo v Košiciach. Koncom roku 1916 v meste pracovalo až 77 prevažne srbských a ruských zajatcov.

Pokračovanie článku na stranách 2 - 3.

• Mikulášan Samo Hrianka ako pacient neurologického centra vo Viedni-Rosenhügli, február 1915. Fotografie posielali ranení vojaci ako pohľadnice svojim príbuzným a priateľom. Čítajte na stranách 6 - 7. Foto: z rodinného archívu rodiny Hriankovcov.

Miestne úrady venovali značnú pozornosť zásobovaniu garbiarní potravinami. Podnikateľ Peter Hubka žiadal potravinové dávky pre 355 osôb, Ondrej Žuffa pre 315, Juraj Lacko pre 277, Matej Žuffa pre 273, Ján Pálka pre 244, Ľudovít Pazerin pre 173, Peter Droppa pre 169 a Igor Pálka pre 27 ľudí, spolu pre 1875 osôb. V továrni na podošvy Lacko-Pálka a spol. pracovalo v júli 1917 59 civilných zamestnancov a 50 vojnových zajatcov, ktorých strážil jediný vojak. V roku 1916 postavil podnikateľ Henrich Klinger v Mikuláši pobočku svojej firmy na výrobu priemyselných tkanín a neskôr aj kobercov. V období 1. svetovej vojny tu pracovala aj fabrika na výrobu remeňa Henricha Liebestera, ktorá zamestnávala 30 robotníkov.

Už v prvých rokoch vojny zmizli z obehu všetky zlaté, strieborné, postupne aj ostatné kovové mince a boli nahradené papierovými bankovkami a železnými dvadsať- a dvojhaliernikmi. Ceny potravín neúmerne rástli, v rokoch 1914 - 1918 bol zaznamenaný skoro 20-násobný rast ich cien a v roku 1916 bol zavedený lístkový systém. Ľudia z miest často hľadali útočisko na vidieku, kde boli potraviny o niečo dostupnejšie, no za závrtné sumy. V dôsledku rekviácií sa ako náhrada za pšeničnú múku začala používať múka kukuričná - piekli z nej aj torty a zákusky. Ľudia si často „prilepšovali“ zberom zvyškov poľnohospodárskych plodín na poliach - klasov po žatve či dozberom zemiakov. Aj zo zamrznutých zemiakov dokázali pripraviť jednoduché jedlá na zasýtenie. Na jar 1916 boli hromadne upravené a kontrolované ceny cukru. V posledných rokoch vojny už v domácnostiach chýbalo prakticky všetko – múka, chlieb, mäso, tuk, petrolej, cukor, mydlo, káva, tabak - boli len na prídely. Pre nedostatok petroleja sa v domácnostiach svietilo karbidom v podomácky vyrobených kahancoch. Tabak prideľovali raz za týždeň, za asistencie žandárstva. Koncom roku 1917 boli určené maximálne prídely potravín. Každá rodina dostala podľa počtu členov na týždeň istý počet lístkov, s ktorými bolo treba obozretné narábať, aby vystačili do ďalšieho týždňa. Pred obchodmi sa tvorili dlhé rady žien čakajúcich na potraviny. Ich nedostatok znásobilo aj veľké sucho v lete 1917. Na osobu prideľovali pol kila cukru a na domácnosť 2 litre petroleja mesačne. Tam, kde bolo elektrické osvetlenie, na petrolej nemali nárok. V októbri 1917 prideľovali už len 0,7 až 1 liter petroleja a len 40 dkg cukru na osobu mesačne, v novembri 1917 len 10 dkg. Radikálne boli upravené aj ceny masla, syrov a bryndze. Akútny nedostatok paliva v zime 1915/1916 vyústil v mestách do obmedzenia vydávania palivových lístkov.

Mária Uličná a ostatné vyšivačky so „Zástavou slobody“. Foto: archív MJK.

vojnovú výrobu. Z domácností rekvirovali medené kľučky, žehličky a iné kovové predmety.

Prvá provizórna vojenská nemocnica bola v Liptovskom Sv. Mikuláši zriadená už v auguste 1914 na prízemí štátnej meštianskej školy a v roku 1915 v priestoroch evanjelickej školy. Liečili sa tu ranení z východného frontu, najmä z oblasti najťažších bojov v poľskej Haliči. Mikulášska civilná matrika zachytila viacero úmrtí hospitalizovaných vojakov. Starostlivosť o ranených zabezpečovala aj Verejná nemocnica stolice Liptovskej v Liptovskom Sv. Mikuláši, ktorá však kapacitne nestačila. Jej vedenie sa už od roku 1913 usilovalo o stavbu nového pavilónu. Problém nedosta-

točnej kapacity ožil počas vojny, no stavba sa pre nedostatok peňazí opäť neuskutočnila. Počas vojnových rokov nemocnica pracovala pod prís- nym okom kurátora Štefana Bizu. Jej riaditeľom a najvyšším odborní- kom bol v rokoch 1912 - 1931 Dr. Ladislav Hoffmann.

V prvých troch vojnových rokoch bol liptovským županom Dr. Arpád Kisely (Kiszely) (*1867 - †1956). V roku 1917 ho vystriedal Egon Rakovský (*1885 - †asi 1944), ktorý na začiatku vojny narukoval a bo- joval v hodnosti kapitána 6. dragúnskeho pluku. Bol ranený a na front sa už nevrátil, neskôr sa stal županom. S rozpadom monarchie sa ne- zmieril, v povojnových rokoch žil v Maďarsku. Na čele veľkej obce Lip- tovskej Sv. Mikuláš stál od roku

1899 až do roku 1920 richtár Ján Volko.

V priebehu vojny boli všet- ky verejné zhromaždenia a po- dobné akcie zakázané, okrem tých, ktoré podporovali vojno- vé úsilie krajiny. Až prvomájo- vé oslavy 1918 sa niesli v duchu požiadaviek za ukončenie voj- ny, československej vzájom- nosti a samourčenia národov. Medzi ich popredných orga- nizátorov patrili Pavol Benko a Ján Maršalko. Účastníci sa zhromaždili ráno pred Čier- nym orlom, utvorili štvorstupy a so spevom a hudbou prešli cez Vrbický Hušták, Vrbicu, Panskú ulicu, Nižný Hušták a

Mikulášske zhromaždenie 8. de- cembra 1918. Foto: archív MJK.

Mýtnu ulicu, vrátili sa na dvor hostinca, kde sa konalo zhromaždenie, ktoré prijal tzv. Mikulášsku rezolúciu, ktorej text navrhol Dr. Vavro Šrobár.

Už v prvých vojnových mesiacoch sa na území Ruska, Francúzska a Talianska postupne formovali česko-slovenské revolučné dobrovoľ- nícke vojská (alebo česko-slovenské zahraničné vojsko). Názov „légie“ dostali až po vojne. Prvé légie v podmienkach Ruska a Francúzska sa začali formovať už v roku 1914, v Taliansku až od roku 1917. Na konci vojny sa légie v zahraničí rozrástli na samostatnú česko-slovenskú ar- mádu, v ktorej slúžilo skoro 110 000 Slovákov a Čechov, okrem 60 tisíc príslušníkov domobraneckých práporov v Taliansku. V légiách pôso- bili viacerí Mikulášania: Ferdinand Alexy, Vladimír Ballo, Vladimír Branislav Bodický, Mikuláš Einzig, Zdenko Houdek, Štefan Jób, Adolf Lang, Peter Mrnčo, Igor Pálka, Pavol Šefranka, Dr. Jozef Teplický a iní. Po vzniku Československa sa im dostalo mimoriadnych počt a spoloč- nosť ich vnímala ako elitu armády.

Správy o blízkom sa oslobodení spod jarma Rakúsko-Uhorska prijali v lete 1918 mikulášske dievčatá s radosťou a podujali sa na ris- kantný čin - vyšíť „zástavu slobody“. Začali vyšívvať za zamknutými dverami a zatiahnutými obločkami v byte učiteľky evanjelickej ľudovej školy Marienky Uličnej. „Slečinka Uličných“ vyšivala v prostriedku umiestnené znaky Čiech, Slovenska, Moravy a Sliezska, ako aj nápis z predspevu Kollárovej Slávy dcéry skrátený a pozmenený na „Čo veky hodlaly, zvrtna doba“ a dátum „30. okt. 1918“. Kvety, každá vo svojom rohu zástavy, vyšivali štyri dievčatá: Olga Belnayová, Elena Bodická, Darina Hubková a Darina Trnovská. Každá z nich si odstrihla pramie- nok vlasov a všila ho do vzoriek zástavy. Vyšivačky pri práci odmaľoval maliar Ivan Žabota. Pri maľovaní sa devy obliekali do slovenských kro- jov, a tak vyšivali, cítiac, že konajú posvätnú prácu pre národ.

Na sklonku vojny, 1. novembra 1918, sa v Liptovskom Sv. Mikulá- ši utvoril Liptovský výbor Slovenskej národnej rady a jej predsedom sa stal Dr. Ján Ružiak. Podpredsedami sa stali Dr. Miloš Laučík a Ján Maršalko, zapisovateľmi Michal Haviar a Karol Hubka. Táto schôdza sa

konala v stoličnom dome za prítomnosti vtedajších stoličných funkcionárov na čele so županom Egonom Rakovským. Počas porady zaplavili mesto davy ľudí. Vojaci ošetrovaní v tunajšom Červenom kríži strhávali z čiapok symbol Rakúsko-Uhorska a zakladali si trikolóru. Z domu Jána Pálku rečnili Ján Pálka a Dr. Vladimír Krivoss. V Liptovskom Sv. Mikuláši nedošlo k potláčaniu týchto snáh a národná rada veľmi rýchlo prevzala moc. Uhorský štátny aparát sa do konca novembra 1918 rozpadol. Úradníci verní maďarskému štátu odchádzali hufne do Maďarska. Na domoch viseli národné zástavy, ľudia chodili ozdobení trikolórami a hovorili výlučne po slovensky. Koniec vojny (oficiálne skončila 11. 11. 1918) víťalo civilné obyvateľstvo a najmä bojujúci vojaci, ktorým sa podarilo vojnu prežiť.

Členovia národnej rady sa schádzali v Čiernom orli, aby tu zostavovali výzvy a prehlásenia k národu, ktoré potom v noci tlačili v tlačiarňi Františka Klimeša. Keďže tlačiareň bola zásobovaná elektrinou z továrne Jána Pálku len cez deň, tlačiarenské stroje museli vlastenci poháňať ručne. 28. novembra 1918 sa zišiel pod vedením richtára Jána Volku obecný výbor, ktorý rozhodol, že sa pripája k martinskej Deklarácii slovenského národa a odo dňa zasadnutia výboru sa mala v úradnom styku veľkej obce používať slovenčina. Rozhodnutie dali na vedomie župe a vytlačené v tlačiarňi Dezidera Lőwa bolo rozoslané obciam v Liptove. Liptovský výbor Slovenskej národnej rady bol v Mikuláši rozpustený 31. januára 1919.

Ozbrojeným orgánom Slovenskej národnej rady v Liptovskom Sv. Mikuláši sa stala Národná občianska stráž. Vznikla v prvých novembrových dňoch na popud Dr. Vladimíra Gallaya, ktorý sa stal jej veliteľom. Jej úlohou bolo zabezpečenie verejného poriadku a ochrana životov a majetku Mikulášanov. Mikulášsky oddiel sa skladal zo 77 členov, vrbický z 55 a palúčanský z 35 mužov. Tvorili ich podnikatelia, remeselníci, obchodníci a príslušníci inteligencie. Podarilo sa im zabrániť rabovaniu, o ktoré sa pokúsili obyvatelia z okolitých obcí. Vyrabovaný bol len hlavný sklad tabaku židovského podnikateľa Haasa.

Veľké ľudové zhromaždenie sa v Mikuláši uskutočnilo 8. decembra 1918 pred župným domom. Pred zhromaždenými vystúpil Dr. Ján Ružiak, po ňom spisovateľ Martin Rázus, bývalý ruský zajatec Matej Kováč, za sociálnu demokraciu Ján Kusenda. Rečník Dr. Vladimír Krivoss prítomných odhovárал od rabovania v židovských obchodoch a nabádal ľudí skôr k ignorovaniu ich podnikov. Dr. Juraj Janoška hovoril o postavení Slovenska v novom štáte a o pomere k Čechom. Po ňom vystúpil ružomerský farár Andrej Hlinka, ktorý v rámci svojho prejavu posvätil bielu „zástavu slobody“, ktorú vyšli mikulášske dievčatá. Neskôr prehovoril Dr. Jozef Kállay a po ňom hostia z východu Slovenska. Zhromaždenie ukončil Ján Maršalko. Potom dav pochodoval pred budovu gymnázia, kde vyvesili slovenskú zástavu z dôb memoranda a po vystúpení spevokolu Tatraň prehovoril jeho dirigent a učiteľ Pavel Gallo.

Na druhý deň, 9. decembra 1918, prišlo do Mikuláša československé vojsko. Na železničnej stanici ich vítali Dr. Juraj Janoška a Oľga Pálková. Inštalácia nového župana sa uskutočnila 30. decembra 1918. Stal sa ním Dr. Jozef Kállay, pravotár v Liptovskom Sv. Mikuláši.

Krvavý a neľútostný konflikt trval viac ako štyri roky. Vyžiadali si takmer 17 miliónov mŕtvych a obrovské materiálne škody na všetkých zúčastnených stranách. V konečnom dôsledku naň najviac doplatili Nemecko a Rakúsko-Uhorsko, ktoré ostali na strane porazených a víťazi s nimi kruto zúčtovali.

Počty padlých vojakov sú len odhadované. Literatúra uvádza rôzne čísla, ktoré sa približujú k 9 600 tisíc. Z toho 1 100 tisíc vojakov patrilo armáde Rakúsko-Uhorska. Podľa novej literatúry padlo z územia Slovenska okolo 69 tisíc vojakov a viac ako 61 tisíc bolo zmrzačených. Dodnes nebol publikovaný počet padlých z jednotlivých regiónov Slovenska, teda ani z Liptova. Aj napriek tomu, že armáda počas vojny vydávala zoznam strát a pozostalým rodinám oznamovala úmrtie ich otca či syna, nie sú tieto evidencie presné a úplné. Podľa zoznamu z roku 1932 padlo na bojiskách prvej svetovej vojny 52 mužov z Liptov-

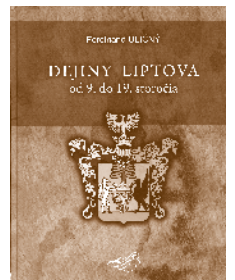
ského Mikuláša a Vrbice: Ján Antoška, Mikuláš Bacher, Vojtech Beer, Alexander Bogner, Karol Bogner, Jaroslav Dunaj, Martin Fabrici, Arpád Friedmann, Martin Grajna, Ján Hubka Jatrab, Ján Hubka Šluchta, Július Hubka, Pavol Ján Holéczy, Jozef Hyžinský, Michal Chrapčiak, Ondrej Chrapčiak, Fedor Kállay, Róbert Krakovský, Jozef Kubovčík, Tomáš Kučera, Móríc Kürz, Ján Lang, Peter Pavol Mačuha, Michal Magura, Ján Martinka, Ludovít Ján Mastiš, Ján Matejka Čudák, Martin Miko, Michal Mikuláš, Bartolomej Molnár, Ján Mudroň, Ján Nemec, Matej Perašin, Michal Peteraj, Peter Petrík, Matej Petrovič, Armin Radó, Adam Rajník, Juraj Rázus, Robert Sängner, Edmund Schein, Ján Sirota, Marcel Singer, Michal Slosiarik, Armin Stiglitz, Ján Straka, Ján Šluchta, Martin Teltsch, Samuel Terker, Ján Tomčík, Arpád Weiser a Ferdinand Weiser.

PhDr. Peter Vitek

riaditeľ Štátneho archívu v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš

PREČÍTAJTE SI

❖ **Uličný, Ferdinand: Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia. Komunitná nadácia Liptov, Liptovský Hrádok 2014.** Obsiahla monografia renomovaného historika a vysokoškolského pedagóga prof. PhDr. Ferdinanda Uličného, DrSc. Kniha je výsledkom jeho päťdesiatročného štúdia približne tisícročného obdobia dejín liptovských ľudských sídiel a desaťročnej intenzívnej práce pri jej písaní. „Táto kniha poskytuje najnovšie poznatky o živote a dejinách obyvateľov Liptova v stredoveku a novoveku. Je vedeckým výsledkom mnohoročných výskumov a úvah nielen jej autora, ale čiastočne aj poznatkov a názorov viacerých súčasných aj dávnejších historikov.“

❖ **Vitek, Peter: Prvá svetová vojna a Liptov. Liptovské múzeum v Ružomberku, Ružomberok 2014.** Publikácia venovaná storočnici uplynulej od vypuknutia dovtedy najrozsiahlšieho a najkrvavejšieho vojnového konfliktu v dejinách ľudstva. Sústreďuje sa na región Liptova, pripomína, akým obrovským zásahom bola vojna nielen do životov bojujúcich vojakov, ale aj ich rodín v zázemí, poukazuje na dopady vojny na vidiek, priemysel... V knižke nechýbajú osudy legionárov z Liptova, ani opis vyústenia vojnových udalostí do rozpadu Rakúska-Uhorska a vzniku Československa v roku 1918. Aj po sto rokoch mnohí čitatelia nájdu v zoznamoch padlých, či legionárov nejedno známe meno, či dokonca predka.

❖ **Vaněk, Oldřich: Liptovský Mikuláš v Slovenskom národnom povstaní 1944. Oblastný výbor SZPB v Liptovskom Mikuláši, Mesto Liptovský Mikuláš, Múzeum Janka Kráľa, Liptovský Mikuláš 2014.** Nevelká publikácia o prípravách, priebehu a význame Slovenského národného povstania v Liptovskom Mikuláši. Je predovšetkým o „...ľuďoch, ktorí zhodnotili charakter režimu vojnovéj Slovenskej republiky, jej ideológie a smerovania. Nielen riskovali, ale často i obetovali vlastný život v boji proti nacizmu a fašizmu, proti totalite režimu, v boji za slobodu a nezávislosť v obnovenom demokratickom, národnostne a sociálne spravodlivom spoločnom štáte.“

Dva vojnové denníky

Udalostiam, číslam, menám, faktom... z predchádzajúceho príspievku pridávajú osobný rozmer vybrané zápisy z dvoch vojnových denníkov. V našom múzeu opatrujeme jeden v origináli, druhý v elektronickej podobe. Ten prvý si písal počas troch vojnových rokov mladý vojak Michal Rázus z Vrbice. Z tridsaťstranového zošítka vyberáme niekoľko zápisov z leta 1915. Zachytávajú ťažké boje na ruskom fronte.

10. mája odišiel som na bojište ruské do Poľska. (Vlakom cestovali sme: Z Piatich Kostolov do Székeshérváru cez Komárno, Ilavu, Liptovský Sv. Mikuláš, tu sme mali obed za jednu hodinu, našťastie bol vtedy na stanici švagor Ján Prokša, ktorý ako počul že ja idem, vypožičal si hneď kolo a šiel domov oznámiť. Prišiel hneď ta brat Matej a pred samým odchodom aj mamka; bolo mnoho tam i z Vrbice a Mikuláša, veľmi mi dobre padlo, že som aspoň niekoho videl zo svojich. Potom sme ďalej cestovali cez Obišovce, Prešov do Poľska cez Nový Sącz, Gribów, tu sme zosadli s vlaku **19. mája** večer a na druhý deň šli sme už pešo cez Wilku Kamionku, Gorlice, ktoré boli veľmi spustošené; Biecz (tu som sa zišiel s Vrbičanmi Antoškou a Nemcom, staršími už chlapmi 15/V.) Potom cez Jasło, Krosno, Javornik Poľski a tak konečne **21. mája** prišli sme do Jaroslavy. Bola to veľmi ťažká 9-dňová cesta. Na nohách, stupaji, povyhádzovali sa mi pleskúre, ako aj iným; takže som sa musel veľmi namáhať, aby som pri pochode nezaostal. Tomu všetiemu ale zapríčinila veľká ťarcha, ktorú som musel niesť na sebe.

22. mája v noci vošli sme už do tábora za Jaroslavou.

Z **22.-23. mája** v noci vošli sme do predných zákopov, pričom Rusi od polnoci do rána pustili na nás tuhú palbu, my sme neodpovedali. Tu som sa zišiel s Martinom Hubkom, boli sme vriadení do jednej kompánie.

26. mája bol som na jednom útoku, pričom sa poddalo okolo 100 Rusov.

27. bolo ticho.

28. mája ako rezerva boli sme doobedu v zákopoch, potom ale nepriateľ našich odtiahol a museli sme ísť naspäť. Neskoršie ale spravili naši útok a tak zatísli nepriateľa. Pritom sme sa však veľmi roztratil. Ján Šuna (42roč.) zo Smrečian ostal ranený. Večer zajali nám Rusi okolo 150 chlapov.

6. júna bol som na táborovej stráž, kde sme boli vo veľkom nebezpečenstve, lebo poobede okolo 4. hod. nepriateľ útočil s kanónami (delami) púšťal väčšinou granáty, ktoré padaly okolo nás so všetkých strán, no nestalo sa nám žiadnemu nič. Tento deň bol skutočne ale aj dňom sýtosti, lebo sme si mohli aj sami variť. Ráno upiekol som si zo žitnej múky (síce hrubej, lebo to si gazdovia doma mleli na ručnom kameni) dva hodné kabáče na platni zo šparhertu, cesto síce nekyslo, ale vypieklo sa dobre, a chutilo znamenite v tento čas hladu, lebo mináz sme veľmi skromne dostávali: na ráno čiernu kávu, alebo čaj; na obed polievku skoro čistú; na večer zase len čiernu kávu; chlieb sme dostávali jeden štyria alebo piati, čo sa veru obvyčajne hneď zjedlo; k tomu niektorý deň tri cigaretky a traja jeden paklík dohánu trikrajciarového. To bolo všetko. Potom som piekol zemiaky, neskoršie zase s jedným krajanom varil som vo veľkom hlinenom hrnci dva razy zemiaky, a zase v jednom tri litrovom hrnci uvaril som fazule, ktorá veľmi chutila každému, kto ju jedol hoc aj nebola celkom dovarená. - Bola práve vtedy nedela. - Poľutovaniahodní boli ale poľskí obyvatelia všadiaľ, kade vojsko naše išlo, alebo sa trochu osadilo. Chalupy, čo delá nerozbili, alebo nezahorely, vojsko drancovalo, živnosť bralo, čo kde našlo, zvlášte zemiaky, fazulu, čo sa síce nemôže zazlievať, lebo hlad je mrcha; lenže sa dopúšťali takého zbojstva, že zakopané truhly so šatstvom porozbíjali, dosky páliť, a mali síce aj iného dreva dosť; šaty vyšli tiež tak

navnivoč. - To naše vojsko!!!

11. júna pred obedom odišiel som na táborovú stráž do **12. júna** poobede. Tu, ako sme boli v zákopách, začali naši od 10. pluku, ktorí pred nami bol zakopaní, strieľať na ruské predné stráže. Rusi odpovedali tuhou palbou a naši sa dali na útek. Keď ešte naši pred nami strielali, bol som veľmi ospalý, pritom ešte aj slnce veľmi páliť, tak som tam zaspal a naši dali sa zatiaľ na útek. Na mňa si ani nespomenuli. Konečne, keď sa už dobre stmievalo, som sa prebudil. Bolo ticho. Nevediac, čo je s ostatnými, vrátil som sa späť, kde som potom všetkých našiel. Boli už v druhých zákopách.

12. júna v noci započali sme ďalej postupovať za Rusom.

15. júna boli sme v Krakowci, kde som sa prvý raz sišiel na bojišti s Jánom Špankom; tam sme boli pol dňa, potom sme šli ďalej cez Kurniki, Niemirow, Magierow, **22. júna** cez Zameczek, tu som sa prvý raz stretol s Lajošom Mastišom.

25. júna dostal som prvú kartu z domu.

28. júna v pondelok sišiel som sa prvý raz s Mich. Haviarom a v ten deň poobede prekročili sme hranicu Ruského Poľska a nocovali sme v Teljatyne (Телюин).

30. júna boli sme dlhšie v Nabram (Набрам), kde som sa s Martinom Hubkom okúpál v rybníku, a večer sme prišli do Gorgona (Горго).

1. júla, vo štvrtok, boli sme v Tučape (Тучане). Tu som dostal kartu od Samka Zocha.

4. júla, v nedeľu dostal som list z domu. 6. a 8. dve karty. Počnúc od **4. júla**, ako sme prešli do prednej bitevnej čiary, zažívali sme mnoho hladu, takže človek ledvou na nohách stál. Tak na pr.: Na ráno dostávali sme troška čiernej kávy, na večer mäsovú polievku, čo slúžilo za obed, trocha čiernej kávy, ako večeru, k tomu na celý deň 1/3 chleba, takže, keď sme večer chlieb dostali, mnohí - nemôžuc sa zdržať hladu - hneď zjedli, lenže potom na druhý deň do večera nemal čo do úst položiť. Cez noc sme vždy kopali zákopy, a cez deň sme spali, ale ani spánok nešiel lačnému veľmi na oči, (k tomu ešte vši objedali človeka, tak ako zaspával, vždy sa musel strhnúť.) Tak, hľa, trápia národ, keď človeku ide o život, ani vtedy nemôže sa nasýtiť (nemyslím s tým, aby človek mal toho jedenia nazbyt, ale aspoň tolko, aby hlad necítil).

9. júla, v piatok, boli sme na službách Božích, ktoré sa odbavovali v hore. Nepočul som tu síce lahodný hlas organa, ani povzbudzujúci hlas zvona - len kedy-tedy prerážali desné zvuky dela a ešte strašnejšie výbuchy granátov. Služby Božie odbavoval evanjelický kňaz, síce len v maďarskej reči.

12. júla dostal som kartu z domu, v ktorej sa ponosujú, že nemôžu odo mňa žiadnej zprávy dostať. V ten čas sme prešli z pravého krídla na ľavé, na pravom ostali Nemci. Tu sme boli tri dni. Obvyčajne bolo s nami vždy tak, keď sme sa na zákopách dobre narobili, a mali by sme si kus oddýchnuť, vždy nás potom Nemci odtiaľ vyduřili, a oni sa tam ubytovali. Nemcom bolo i o mnoho lepšie s tým, že mináz riadne a lepšiu dostávali.

15. júla mali sme kus oddych cez deň, ale aj tu nás Rusi prenasledovali s granátami, práve okolo obedu, pričom sa kone splašili a utekajú s kuchynňou, jeden si zlomil nohu. Zatyť utiahl sme sa na bezpečnejšie miesto. Večer sme sa ale už pohli za nepriateľom, naberúc mnoho pozbyjaných dosák, k upotrebeniu ku priechodu cez vodu alebo močariny, síce neskoršie v noci sme všetky poodhadzovali a rozposlali nás na výzvedy. Asi 16 chlapí prišli sme až pred ruskú prednú stráž. Tu volal dva raz ruský vojak: Stuj! Stuj! A mi smelí vojaci, dali sme sa na divoký útek, na to ruská stráž pustila za nami palbu. Ja som sa hodil najbližšie do malého, úzkeho jarku, pričom som každú chvíľu očakával smrť, lebo strielalo i ruské i naše

• Michal Rázus. Foto: archív MJK.

vojsko ponad mňa, jarok bol síce dosť hlboký, ale úzky, trávou zarastený, k tomu opustila ma všetka sila, že som nemohol nič širšie obkopať. Po uplynutí pol hodiny trochu palba utíchla, vyhladal som svoju kompániu a šli sme za nepriateľom.

16. júla, v piatok naša veľká sila a väčšina zaujala ruskú predstráž v jednom majeri, a potom sme ostali tu asi dve hodiny. Keď sa dobre rozvidnelo, hnali nás naši napred cez jednu veľkú lúku. Tu sme po pár poprechodili cez rieku Voslavice, pričom Rusi púšťali na nás šrapnele, granáty, strielali aj z pušiek, zvlášte strojových od predku aj zbokov, zvlášte gulky dum-dum, ktoré všetko trhali. Naši nás skutočne hnali ani na jatku, oni síce kde len mohli sa ukrývali, a ďalej ukrytý zostávali. Nešanovali nič ľudí. -(ale za to každý, ako sa kde mohol sa utiahol na pr. Jeden hornist (trubač) trúbil povel na bodáky ale on sám chrptom ležal v zákope a tak trúbil, bál sa o svoju kožu.) - Naproti tomu Rusi mali v dedine a na menšom vršku v šiestich radach zákopy a pred zákopami do husta popretáhané drôty; kdežto mi sme boli na rovine a len málo bolo okolo malého vršku, a keď som už ta prišiel, bolo okolo vršku do husta mŕtvov, ranených a ešte neranených. Okolo 10. hod. ako som ležal, vytrčil na pár krokov odo mňa granát, a mne kus liatiny padlo na nohu niže kolena. Nič sa mi síce nestalo – lebo padal už z výšky spolu s prstou – len ma silne udrelo a noha mi kus očernela. Neskoršie ale naši durili nás silne napred – šiel som aj ja. Vzadu aj tak nebolo dobre ostávať, lebo tam bola najtuhšia delostreľba – granátmi a šrapnelmi. Asi okolo obedu, ako som šiel cez vršek, blížiac sa k ruským zákopom – hlavne ale chcúc sa čím skorej dostať do nejakého bezpečnejšieho miesta v dedine – asi 200 krokov ďalšie, dostal som guľku dum-dum do ľavej ruky nad lakťom, pričom mi i mäsa vytrhlo, a rana bola veľká, bôľu ale naproti tomu som veľmi málo pocítil. Potom som sa utiahol za vršek, kde bolo mnoho ranených, zomierajúcich a mŕtvých a asi o pol hodiny som sa vzdialil z bojišta. Tu bolo mnoho ranených známych z Liptova, zvlášte čo so mnou boli a síce: Martin Hubka z Vrbice; Ján Bobula z Ilanova; Ján Šarafín zo Záv. Poruby; Ján Štecko a Pavel Hečko z Pribyliny; Jozef Petrek z Porúbky; Ján Chlebo z Uh. Vsi; Ján Šurina z Ružomberka a mnohí iní... Bol to skutočne hlúpy výpad bláznivých „honvédov“, kde len z našej kompánie (31 chlapov z prvého oddiela, teda jedna štvrtina komp.) ktorých som len ja videl, bolo desať ranených. (A mŕtvých??) - To bolo okolo dediny Stanislavky za vodou Vojslavice neďaleko mesta Krasnoslavy (Краснославы).

Druhý denník písala ďaleko od frontových línii mama desiatich detí, manželka garbiarskeho robotníka, štyridsiatnička Mária Profantová z mikulášskeho Vyšného Huštáku. Časť jej zápiskov sme zverejnili v Múzejných Starinkách 2010, tento rok pridávame ďalšie. Sú z konca roku 1917, keď v zázemí vrcholili ťažké časy v podobe hrozných správ z frontov, v obavách o najbližších, uprostred totálneho nedostatku, rekvirácií...

November 3. Dnes mi neposlali mlieko z mliekárne, že vraj niet, čo už budeme jest? Predvečerom prišla kisaszonka (slečna) a už všelijako okrašľovala, že mi pošlú, lebo že by som verila že niet.

November 4. Ako obyčajne v sobotu, jest s riadením dosť práce. Na obed doniesol počtar Marte kartu od Piotrika, „tu je zle, kule lecia“, Hospodine, chráň ho.

November 5. Na obed pečiem pôrčovinu (bravčovinu), to je zriedkavosť v terajšie časy. Mariška poslala Anne, starej mame a Janko ujovi (brat autorky, pozn. OF) peknie krisantíny zo záhradky (z Petrovca, pozn. OF). Šli päť dní a pri tom šetkom prišli peknie. Aj list nám píše, mňa teší, aby som neplakala, že by som si pomyslela, že som Annu dobre vydala a ďaleko, Ludinka že sa dobre cíti, pije hodne mlieka, že už i stučnela, malá Verica uvila extra jednu bukrétu pre tetu Annu, aj sme jej ju takú uvitú na hrob položili. Včera sme boli v mozi (v kine). Videli sme viac črtov z teraj-

šej vojny, aj utekajúcich Poliakov, Hospodine, chráň od toho, potom bolo predstavenia o jednej baletke ako náruživé ópium fajčí a zrečie sa tejto náruživosti kvôli svojmu budúcemu mužovi. Toto je jediné vyrazenie mikulášske, ale aj obecnstva bolo hodne, mnoho síce známych tvári chybelo, tí sú tam na bojišti, chudáci.

November 7. Chodili vyberať na chudobnie deti, poslednú korunu som im dala, čo len počnem, od môjho nemôžem pýtať, lebo je v takej zlej vôli že by sa s pol svetom bil, nuž ale veď je to nie prvý raz čo groša nemám. Pán Bôh pomôže.

November 8. Nevedela som si ináč poradiť dala som dve mladie kury zarezat' budeme mať na dva dni na polievku ostatok mám šetko doma ako masť, múku a zeleninu. Písala mi moja Vera že si bola kostým probuvať a šetko čo si nakúpila píše mi ďalej že ako je v Kisáci už 6 karát dostala od Raucha z Ázie píše jej že jeho sluha je z Liptova z Porúbky prosí ju že z domu nedostáva nič aby sa ona prezvedela že ako sa rodičia a domáci majú prosí ma moja Vera aby som sa ja dako prezvedela a napísala jej čo som už aj urobila bola tu kizaszonka (slečna) Zukermanovie nuž som od tej odkázala. Velmi som sa tomu listu tešila celý deň som bola v dobrej vôli.

November 9. Noc som mala veľmi planú mala som horúčku a nespala som je to následkom hrdla bolenia. Písal Piotrik mne i Marte píše že sa mu akiste podarí a dostane urlaub (dovolenku) v decembri keby len na hody prišiel keď už bude po zakálaní aby sme mu mali čo dať zjesť. Môj je dnes v hrozne zlej vôli (chudák Togo dostal – pes, pozn. OF) je to následok jeho bolavého žalúdka ja mu verím veď viem čo je to nuž ale keď k doktorovi nejde čo ja môžem za to robil mi výčitky že od hladu ho bolí nuž ale ešte taký hlad nemáme. Dnes som varila zapraženu polievku a bryndzovie halušky hádam mu to škodilo nuž ale keď nám mäso nevystáva čo máme robiť?

November 10. Ráno na stole som si našla 20 K (korún) večer som pýtala na chlieb na múku nuž ale bol v zlej vôli nedal mi. Písal mi Gyula z Pešti odpoveď na môj list medzi inšim mi píše že Vera prechladla a bola chorá ona mi ani nehlesla o tom čo jej bolo. Dnes posielam Ludine šaty aj Lacovi do Krompachov. Marta ťažko horko dostala dohán a robila Piotrikovi cigaretky.

November 11. Je sobota práce som mala mnoho piekla som chlieb a kuchyňu zriadila. Ráno prišla k nám z Porúbky Beňová doniesla mužovi list ja ho pošlem Vere a ona zas Rauchovi do Turkeštanu, bola veľmi rada tá Beňová a doniesla mi mlieka asi za liter. Doleťel chýr že nám už zvony budú brať aj deťom

kázali prísť do kostola odobrať sa. Piotrik písal Marte ako sa mu už žiada ju vidieť a trošku sa pomaznac.

November 13. Som chorá a veľmi slabá (následkom straty krve) hlava ma veľmi bolí, prinucená som bola kvapky kúpiť Ergotin a aspirín od hlavy bolenia. Zvony neprestávajú zvoníť už ich prišli zberať, je to hrozný dojem. Pred večerom vezli na dvoch vozách ovenčenie tri zvony, jeden z Okoličného a dva zo Svatojana. Hospodin zmiluj sa nad nami.

November 14. Ráno som ešte počula pri kostole zvoníť na obed vo Vrbici potom ich zobrali a večer vezli na stanicu, cirkevníčky ich vyprevádzali so spevom „Márnosť sveta nad vše márnosť“. Na obed sme dostali (vlastne Marta) kartu od Wareckieho (Piotrika) je v špitále v ruskom Polsku v Kove píše nie som zranený ale od predošlej gule ktorá mu v krížach zostala ťažko ochorel.

Z originálov bez gramatických a štylistických úprav prepísali: Lubica Rybárska a Dr. Olga Fejdiová, CSc.

Za sprístupnenie denníkov ďakujeme: pani Danuši Ksandrovej, rod. Rázusovej a Dr. Olge Fejdiovej, CSc.

Vybrala a zostavila Lubica Rybárska.

• Mária Profantová. Foto: archív MJK.

Z HRIANKOVSKÝCH FOTOALBUMOV

Samo Hrianka vo Veľkej vojne

Osobnosť Sama Hrianku sme pred niekoľkými rokmi predstavili na stránkach Múzejných stariniek a tento rok aj samostatnou výstavou *Samo Hrianka – Listovanie albumom života*. V roku, kedy si pripomíname 100. výročie vypuknutia prvej svetovej vojny, zalistujeme v hriankovských albumoch ešte raz. Nájdeme v nich totiž aj viac ako dve desiatky fotografií z obdobia, keď bol Hrianka vojakom rakúsko-uhorskej armády.

Nižnohuštácky rodák Samuel Horislav Hrianka (1892 – 1955) začínal svoju profesijnú dráhu ako bankový úradník v mikuláskej pobočke Martinskej sporiteľne, neskôr pôsobil ako námestník riaditeľa a od roku 1926 ako riaditeľ mikuláskej filiálky Tatra banky. Od roku 1933 stál na čele Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc v Bratislave a v roku 1935 bol vládou Československej republiky menovaný najskôr za námestníka riaditeľa, neskôr za riaditeľa Československého reeskontného a lombardného ústavu v Prahe.

Písal sa rok 1912 a Hrianka bol ešte len na začiatku svojej životnej i kariérnej cesty, keď mu bol doručený povolávací rozkaz, na základe ktorého nastúpil na povinnú vojenskú službu v rakúsko-uhorskej armáde. Mladý bankový úradník vtedy ešte netušil, že jeho dva roky pri cisárskom vojsku sa s vypuknutím prvej svetovej vojny predlžia o ďalšie štyri roky.

Samo Hrianka sa tak dostal najskôr na východný, potom na taliansky front. Už v prvom roku Veľkej vojny utrpel v boji ťažké poranenie chrbtice. Po granátovom útoku dopadol na kôl v zákope, život mu zachránil spolubojovník z východného Slovenska, keď ho zo zákopu vytiahol v stanovom dielci. Ďalším Hriankovým šťastím v nešťastí bolo, že sa dostal do opateru špecialistov vo viedenskom neurologickom centre. Vďaka nim sa zo zranenia vystrábil bez závažnejšej ujmy na zdraví. A hoci musel najbližších desať rokov nosiť korzet, vrátil sa na front a aj po vojne sa zapojil do bojov o severný Spiš s poľskou armádou a o južné Slovensko s vojskami boľševickej Maďarskej republiky rád.

• *Samo Hrianka ako pacient neurologického centra vo Viedni-Rosenhügli, február 1915.*

• *Fotografie pochádzajú z fotoalbumov rodiny Hriankovcov, ktoré pre múzejné spracovanie zapožičala MUDr. Monika Španková, rod. Hrianková.*

• *Bezstarostný pozdrav z vojenčiny, do vypuknutia prvej svetovej vojny zostávali ešte viac ako dva mesiace: „Drahí rodičia! Peniaze ako aj paklík som dnes dostal, ďakujem vám. Bryndza aj oštiepky sú veľmi dobré. Tu je tiež naša škola odobratá, vzadu je mesto Bruck. Listovne viac. Váš dobrý Samo.“ 5. máj 1914, Bruckneudorf (Burgenland, Rakúsko). Samo Hrianka v zadnom rade štvrtý zľava.*

• Fotografia z východného frontu (Černovice, Bukovina, dnes Ukrajina), Samo Hrianka uprostred.

• Fotografia z talianskeho frontu (Gorica/Gorizia, dn. Slovinsko/Taliansko), Samo Hrianka vpravo.

Zo zbierok Múzea Janka Kráľa Vojenské vyznamenania Sama Hrianku

Okrem fotografií a niekoľkých spomienok na roky strávené vo vojenskej uniforme, ako ich zaznamenal Hriankov najmladší syn Vladimír, sa zachovali aj tri zo štyroch vojenských vyznamenaní Sama Hrianku. Do zbierok Múzea Janka Kráľa ich v roku 2007 venoval MUDr. Vladimír Hrianka.

Vojenské vyznamenanie rakúskeho cisára Františka Jozefa I. - strieborná medaila signum laudis. Vyznamenanie sa udeľovalo od marca 1890 za vojenské zásluhy v priamych bojoch, resp. za vynikajúce služby vlasti v mierových časoch. Pôvodne bolo bronzové, od roku 1911 sa začalo udeľovať aj strieborné vyznamenanie ako opakované vyslovenie najvyššieho pochvalného uznania, a to až do apríla 1917, kedy sa začalo udeľovať signum laudis cisára Karola, nasledovníka Františka Jozefa I.

Vojenský kríž Karola I. Vyznamenanie sa začalo udeľovať krátko po nástupe Karola I. na trón (december 1916). Udeľovalo sa vojakom, ktorí boli na fronte minimálne 12 týždňov a zúčastnili sa aspoň jednej bitky.

Vojenské vyznamenanie Karola I. Kruhovú medailu z rady vojenských vyznamenaní za udatnosť razených už od roku 1789 (t. j. od čias Jozefa II.). Bronzový variant začal byť razený až počas prvej svetovej vojny, vyznamenanie Karola I. je jeho druhým typom vydávaným v rokoch 1917 – 1918.

Zuzana Nemcová

POĎAKOVANIE

Tohtoročné Múzejné starinky svojím záujmom i financiami podporili pani Astrid Kostelníková z Levoče, pani Elena Mudroňová z Liptovského Mikuláša a Uhríkovci z Levíc.

Ďakujeme, želáme všetko dobré a veľa pekných múzejných zážitkov.

Múzejné starinky môžete podporiť zaslaním finančného príspevku na sponzorský účet Múzea Janka Kráľa.

Číslo účtu v UniCredit Bank je 6623853007/1111. ĎAKUJEME!

Vianoce 1914 v mikulášskom vojenskom lazarete

V zbierkovom fonde historických fotografií Múzea Janka Kráľa sú uložené skoro tri desiatky záberov z obdobia prvej svetovej vojny. Dve z nich kedysi patrili pani Marienke Lackovej-Bujnovej (1873 – 1929), manželke Miloša Lacka, spolumasiteľa garbiarskej továrne Jur Lacko a synovia, ktorá sa angažovala v mikulášskom vojenskom lazarete. Práve v tomto prostredí ju, spolu s ďalšími dobrovoľnými ošetrovatelkami Červeného kríža zvečnil mikulášsky fotograf Michal Hegedús.

• Mikulášske dobrovoľné ošetrovatelky Červeného kríža s MUDr. Reinsfeldom. Foto: archív MJK.

Provizórna vojenská nemocnica – vojenský lazaret vznikla v Liptovskom Sv. Mikuláši pre nedostatok kapacity lôžok vo Verejnej nemocnici Liptovskej župy v Palúdzke. Od augusta 1914 sa nachádzala v štátnej meštianskej škole na dnešnej Školskej ulici a od roku 1915 v evanjelickej ľudovej škole (budova dnešnej Liptovskej galérie P. M. Bohúňa). O vojakov ranených na východnom fronte, v Haliči, sa staral MUDr. Reinsfeld s mnohými dobrovoľníkmi zo známych mikulášskych rodín. Ich mená nájdeme napísané na rube jednej z fotografií: Darina Trnovská, Milota Bujnová, Vilma Ballová, Mária Miškovičová, Mária Lacková, rod. Pálková, Anula Pálková, Margita Lányiová, Gréta Volková, Magda Ballová, Margita Turanská, Katarína Krivossová, Gizela Holéciová, pani Jesenská, Gréta Reinsfeldová a pani Kresáková.

Marienka Lacková-Bujnová patrila medzi najobetavejšie opatrovatelky. Veď sama mala narukovaných synov Miloša a Vladimíra, mladých mužov okolo dvadsiatky. Aj preto si predsavzala pomáhať všetkým trpiacim vojakom, bez rozdielu národnosti. Pomáhala aj potravinami. Najmä cez sviatky sa v dome Lackovcov varilo a pieklo aj pre župnú nemocnicu i vojenský lazaret.

• Dobrovoľné ošetrovatelky Červeného kríža so zranenými vojakmi pred lazaretom. Marienka Lacková-Bujnová sedí v druhom rade odspodu, druhá zľava. Foto: archív MJK.

Ako neskôr spomínal jej vnuk Ing. Vladimír Lacko, pani Marienka si dala vtedy sľub, že keď jej synovia strašnú vojnu prežijú a vrátia sa domov, ona sa celý život bude venovať pomoci ľuďom v núdzi. A tak sa aj stalo, Marienka Lacková-Bujnová sa na dlhé roky stala synonymom dobročinnosti. Po skončení vojny sa pričínila o výstavbu modernej nemocnice a budovy dnešného Slovenského Červeného kríža (pôvodne zdravotného domu) na dnešnej Kuzmányho ulici.

Ale vráťme sa do roku 1914. Spomienku na prvé vojnové Vianoce v lazarete opísala Marienka Lacková-Bujnová v článku V smutnom dome, uverejnenom v Letopise Živeny 1928. „Prišli Vianoce, prvé za vojny. Nemocnica bola zasypaná darmi z mesta i okolia. Poslali nám maminky sladkosti, koláčov, pečienok, šuniek, klobás. Aby aj moje dieťa niekde v cudzine našlo dobrých ľudí, vzdychla nejedna matka v slzách, baliac dárky pre našich chorých vojakov. Zriadili sme teda bohatú nádielku, krásny strom, i proti protestu lekára privolali priateľov nemocnice, ba i hudbu po večeri. Keď sa moji domáci brali spať, išla som do nemocnice ešte raz pozrieť našich chorých chránencov. Nebolo to ďaleko. Všetky obloky osvetlené, počuť veselé hlasy, hudbu. Vstupujem nepozorovane do dvorany telocvične, kde máme najväčšiu izbu pre chorých a kde teraz bol postavený krásny, nádhere zdobený vianočný strom. Okolo stien ležia chorí, ktorí nemôžu vôbec vstať a trochu so závisťou kukajú na šťastnejších priateľov, ktorí sa môžu pohybovať oblečení, vyriadení. Ba niektorí veselo tancujú v prostredí izby pri cigánskej hudbe. Šuchot, smiech, jas svetlých hudby, vôňa krásnej nádhernej jedle, biele posteľe s bledými hlavami okolo stien všetko to ma divne dojalo. Stojím opretá o stenu pri dvorane a myslím, aký je život. Dnes tancujú, čo ich čaká o pár dní? O pár týždňov? Ale prajem im toto zabudnutie z celej duše.

Iveta Blažeková

PRIPRAVUJEME

V roku 2015 môžete vo výstavných priestoroch Múzea Janka Kráľa navštíviť tieto výstavy: **Stará škola hrou** (vianočná výstava občianskeho združenia Stará škola zo Smrečian, do 14. januára 2015) ♦ **ZÁZRAČNÝ SVET...** (hračky zo zbierok SNM – Múzea bábkárskych kultúr a hračiek hrad Modrý Kameň, od 21. januára do 12. apríla 2015) ♦ **Smaltovaný riad z Hronca** (výstava zapožičaná z Horehronského múzea v Brezne, od 17. 4. do 14. júna 2015) ♦ **Múzeum Janka Kráľa 1955 – 2015** (výstava k 60. výročiu založenia múzea, od 3. júna do 31. decembra 2015, v podbrání múzea) ♦ **Príbehy modrých svadobných šiat** (výstava zo vzácnej kiselyovskej zbierky Múzea Janka Kráľa, od 24. júna do 30. augusta 2015) ♦ **Yuri Dojč: Last Folio – Posledná kapitola** (výstava fotografií známeho slovensko-kanadského fotografa, od 1. júla do 2. augusta 2015, v synagóge) ♦ **Esther Shilo: Z papiera vystrihované** (výstava diel židovskej umelkyne vytvorených tradičnou technikou vystrihovania z papiera, od 5. augusta do 30. augusta 2015, v synagóge) ♦ **Mikulášska židovská komunita: Príbehy – osudy – ľudia** (od 9. septembra do 8. novembra 2015) ♦ **Ivan Korman – výtvarník, básnik, novinár** (výstava pri príležitosti nedežítých 70. narodenín umelca, od 13. novembra 2015 do 31. januára 2016).

Zabudnutí hrdinovia: Rudolf Vrba a Alfréd Wetzler

Pred sedemdesiatimi rokmi sa im podarilo temer nemožné – utiecť z prísne stráženého nacistického koncentračného tábora Osvienčim-Brezinka. Svojím útekom sa pokúsili nielen zachrániť vlastné životy, ich cieľ bol vyšší – podať svedectvo o fungovaní a pravej podstate najväčšieho nemeckého tábora smrti a zabrániť tak ďalším transportom.

Nechceli byť hrdinami. Chceli všetko to, o čom snívajú ich „árijskí“ rovesníci: žiť svoj každodenný všedno-nevšedný život, študovať, pracovať, milovať, radosť sa z prítomnosti a tešiť sa na budúcnosť – veď podstatnú časť svojej životnej púte mali ešte len pred sebou.

Trnavčan Alfréd Wetzler (Jozef Lánik) mal 24 rokov, keď v apríli 1942 putoval s prvým rodinným transportom zo Slovenska do Osvienčimu. Topoľčiansky rodák Walter Rosenberg (Rudolf Vrba) bol do osviečenského tábora deportovaný niekoľko mesiacov na to, nemal ešte ani osemnásť.

Netušili, kam prichádzajú a čo ich čaká. Presne tak, ako o obľudnostiach páchaných za bránami tábora s nápisom „Arbeit macht frei“ nevedel okolitý svet. Skutočnosť totiž presahovala všetky predstavy o tom, aké krutosti je človek schopný páchať na inom človeku... Pravda o podstate koncentračných táborov bola prísne stráženým tajomstvom „Tretej ríše“ a hoci správy o nacistických zverstvách prenikali na verejnosť už od jesene 1942, civilizovaný svet k nim pristupoval so značnou skepsou, považoval ich za zveličené, nedôveryhodné, vyhlasované boli za protinemeckú propagandu. Až správa dvoch mladých slovenských židov prelomila pochybnosti, dohady, mlčanie. Bola totiž autentickým a detailným svedectvom tých, ktorí osviečenské peklo prežili.

Útek Waltera Rosenberga a Alfréda Wetzlera bol s podporou táborového hnutia odporu plánovaný a pripravovaný dlhší čas, a to s využitím všetkých znalostí o fungovaní tábora i poučením z chýb neúspešných pokusov ich predchodcov. Kľúčovým v pláne útoku bol úkryt vyhlbený pod hromadou dreva určeného na stavbu barakov, okolo ktorého Rosenbergovi a Wetzlerovi spoluväzni roztrúsili tabak nasiaknutý benzínom – na oklamanie strážnych psov. Tu sa mladí Slováci 7. apríla 1944 ukryli a prečkali najdlhšie tri dni svojho života – toľko zvyklo v táboře trvať pátranie po utečencoch. Podarilo sa im nájsť medzeru v precíznom nacistickom systéme stráženého tábora, to však bol len začiatok ich cesty – pred Rosenbergom a Wetzlerom bolo približne 130 kilometrov k poľsko-slovenským hraniciam, čo bola pre oboch po dvoch rokoch strávených v Osvienčime, bez jedla a adekvátneho oblečenia, životná skúška nielen fyzických, ale najmä psychických síl. Vodičom im bola rieka Sola a odkázani boli len na milosť či nemilosť ľudí, ktorých na svojej ceste stretli. Hranicu napokon prekročili jedenásť dní po útoku za pomoci vrchára z Milówki, na slovenskej strane, v Skalitom na Kysuciach, im pomohol sedliak Ondrej Čanecký. Ďalším dôležitým mužom v Rosenbergovom a Wetzlerovom príbehu bol židovský doktor Pollack z Čadce, ktorý ich ošetril a sprostredkoval im spojenie s pobočkou Ústredne židov v Žiline.

Do Žiliny prišli Rosenberg a Wetzler 25. apríla 1944, na stanici ich vyzdvihol tajomník tamojšej pobočky Ústredne židov, Ervin Hexner. Svedectvo, ktoré z Osvienčimu priniesli dvaja utečenci, bolo pre predstaviteľov žilinskej židovskej náboženskej obce také šokujúce, že mu spočiatku nemohli uveriť. Bolo však natoľko naliehavé a závažné, že sa rozhodli utečencov vypočuť osobitne, ich výpovede spísať a potom porovnať. Ich spojením tak 27. apríla 1944 vznikla tridsaťdvastranová správa o fungovaní a podstate najväčšieho nacistického tábora smrti, ktorá neskôr vstúpila do dejín ako **Vrbova a Wetzlerova správa**. Odhalila dovtedy neznáme skutočnosti, keď popísala detaily o štruktúre tábora aj so situačnými plánmi, klasifikáciu väzňov, neľudské zaobchádzanie s nimi, nedôstojné pracovné podmienky a predovšetkým krutú pravdu o premyslenom a chladnokrvnom masovom vyvražďovaní v plynových komorách, aj s pomerne presne odhadovanými počtami obetí.

Závažnosť a dôveryhodnosť svedectva dvoch utečencov z Osvienčimu viedli Ústredňu k okamžitému konaniu. Z Budapešti povolali vedú-

ceho predstaviteľa tamojšej židovskej obce, Rudolfa Kastnera, aby mu bola odovzdaná kópia správy preložená do maďarčiny. A to napokon aj bolo cieľom Rosenberga a Wetzlera – aby ich svedectvo varovalo a zachránilo životy státisícov maďarských židov, ktorých deportácie boli ešte len pripravované. Ich celoživotným sklamaním i frustráciou sa stal fakt, že napriek ich veľkému úsiliu sa správa k veľkej väčšine maďarských židov vôbec nedostala. Najvyšší predstavitelia židovskej obce v Maďarsku ju totiž nešírili ďalej a uprednostnili rokovania s nacistami, ktorí už v tom čase okupovali Maďarsko. 400 000 tých, ktorí mohli byť zachránení, tak skončilo v Osvienčime...

Sklamaní Rosenberg a Wetzler opustili Žilinu v polovici mája 1944, presne v deň, keď mestom prechádzali dobytčie vagóny plné maďarských židov. S falošnými papiermi na mená Rudolf Vrba a Jozef Lánik odcestovali na relatívne bezpečnejšie miesto – **do Liptovského Svätého Mikuláša**. A práve to je bod, v ktorom sa udalosti svetového významu prelínajú s našimi regionálnymi dejinami. Historici sa domnievajú, že Rosenberg (Vrba) a Wetzler (Lánik) sa ukrývali v mikulášskom evanjelickom sirotinci, ktorého správcom bol Vladimír Kuna (*Vaněk, Oldřich – Moravčíková, Lenka: Prežili sme holokaust, 2011, s. 34*). V Mikuláši ostali približne šesť týždňov a ani ako domnelí protestantskí študenti dovolenkujúci v Tatrách nepoľavili vo svojom úsilí. Tu sa v polovici júna stretli s ďalšími utečencami z Osvienčimu, Slovákom Arnoštom Rosinom a Poliakom Czesławom Mordowiczom. Ich výpoveď doplnila Rosenbergovo a Wetzlerovo svedectvo o informácie o masakrovaní maďarských židov. Spolu vycestovali do Bratislavy, odkiaľ chceli verejnosť ďalej informovať o tom, čo sa deje v Osvienčime. S pomocou Jozefa Weissa z ministerstva zdravotníctva vyhotovili ďalšie kópie správy, stretli sa s pápežským nunciom, kópiu svojej správy odovzdali i bratislavskému rabinovi Weissmandelovi. Správa sa tak rôznymi kanálmi šírila ďalej.

Hoci s oneskorením, hrôzostrašná pravda o Osvienčime sa napokon predsa len dostala do celého sveta: k najvyšším politickým a náboženským predstaviteľom i do svetových médií. Správa napomohla k mobilizácii „svetového svedomia“ a medzinárodné protesty podnietené Vrbovou a Wetzlerovou správou napokon viedli maďarského vodcu Horthyho v júli 1944 k prerušeniu deportácií. Svedectvo dvoch mladých Slovákov tak nepriamo prispelo k záchrane 120 000 budapeštianskych židov, čo sa považuje za najväčší čin záchrany ľudských životov počas druhej svetovej vojny.

Rudolf Vrba, ktorý sa už k svojmu pôvodnému menu nevrátil, a Alfréd Wetzler, ktorý svoje falošné vojnové meno používal neskôr ako pseudonym, sa v jeseni 1944 zapojili do Slovenského národného povstania, obaja v partizánskom oddiele Hurban na Myjave. Po vojne Vrba vyštudoval na Českom vysokom učení technickom v Prahe odbor chémie a biológie, neskôr emigroval a ako uznávaný profesor farmakológie pôsobil na univerzitách a vo vedeckých inštitúciách v Izraeli, Veľkej Británii, USA a Kanade. Alfréd Wetzler ostal žiť na Slovensku, pracoval ako redaktor, v 50. rokoch potom v robotníckej profesii. V 60. rokoch Vrba i Wetzler spísali svoje spomienky z Osvienčimu a vydali ich v beletrizovanej podobe. Vrbova kniha vyšla v angličtine v roku 1963 pod názvom *I Escaped from Auschwitz*, do češtiny bola preložená v roku 1998 (*Utekľ jsem z Osvětimi*), v slovenčine dodnes nevyšla. Wetzlerova autobiografická próza pod názvom *Čo Dante nevidel* bola publikovaná v roku 1964.

Vrbova a Wetzlerova správa dnes patrí k najdôležitejším dokumentom dejín druhej svetovej vojny a holokaustu. A príbeh dvoch slovenských židov ostáva veľkým príbehom 20. storočia: príbehom osobnej statočnosti a nezlomnosti v boji o záchranu ľudských životov a zastavenie zločinov páchaných v mene zvrátenej ideológie.

Na základe autobiografických kníh Rudolfa Vrba a Alfréda Wetzlera a štúdie Johna S. Conwaya *„Význam Správy o Osvienčime-Brezinke spísanej Rudolfom Vrbovou a Alfrédom Wetzlerom“ spracovala Zuzana Nemcová.*

POSTAVY MIKULÁŠSKYCH DEJÍN

Dušan Pálka (1909 – 1998)

V októbri uplynulo presne 105 rokov odvtedy, ako sa v Liptovskom Mikuláši narodil Dušan Pálka, hudobný skladateľ, textár a skladateľská osobnosť slovenskej populárnej hudby. Pripomeňme si jeho životné osudy prostredníctvom jeho vlastných spomienok i spomienok jeho blízkych. Doplníme ich výberom zo zachovaných fotografií a dokumentov.

• Dušan Pálka ako abiturient Hodžovho štátneho reálneho gymnázia a v čase, keď už patril medzi popredných skladateľov populárnej hudby. Foto: Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine / Múzeum Janka Kráľa.

Dušan Pálka prišiel na svet 1. októbra 1909 v rodine mikulášskeho garbiarskeho továrnikara Jána Pálku a jeho manželky Dariny, dcéry myjavského bankára Samuela Jurenku. Otec bol vážený mikulášsky podnikateľ, veľký záujem nielen v podnikateľských, ale i v akademických a politických kruhoch vzbudil jeho unikátny socializačný projekt, ktorý sa krátko po prvej svetovej vojne pokúsil realizovať vo svojej kožiarskej fabrike, keď zo svojich zamestnancov urobil svojich spoločníkov a účastníkov na zisku.

Dušan bol najmladší z piatich detí Pálkovcov, staršia sestra Darinka však zomrela ako päťročná ešte pred jeho narodením. Všetci zo štyroch súrodencov boli osobnosťami, ktoré sa dokázali úspešne presadiť v oblasti, v ktorej pôsobili.

• Dušan Pálka (vľavo) s rodičmi a súrodencami v záhrade rodinnej vily na Hodžovej ulici. Vedľa neho bratia Ján a Michal, v spodnom rade sestra Ludmila a rodičia Ján a Darina Pálkovci, druhá polovica 20. rokov 20. stor. Foto: rodinný archív Johana Pálku.

Najstarší Ján pokračoval v otcových šlapajach a pracoval najskôr po otcovom boku v rodinnej fabrike, neskôr viedol vlastný kožiarsky podnik. Počas druhej svetovej vojny a potom definitívne aj po roku 1949 žil s rodinou v emigrácii v Spojených štátoch amerických.

Michal Pálka taktiež začínal v rodinnej firme, neskôr sa vydal vlastnou cestou a pracoval vo vedúcich funkciách v Tatra závodoch v Bratislave, Zväze obchodných mlynov v Bratislave či Obilnej spoločnosti pre Slovensko. V posledných mesiacoch vojny a krátko po nej zastával v obnovenújúcej sa Československej republike funkciu povereníka Slovenskej národnej rady pre výživu a zásobovanie. Po komunistickom prevrate aj Michal Pálka s rodinou emigroval, a to do Veľkej Británie, kde sa začal venovať farmárčeniu.

Sestra Ludmila sa stala jednou z prvých slovenských rozhlasových hlásateľiek, keď v 30. rokoch pôsobila v Československom rozhlase ako hlásateľka bratislavského vysielania Rádiožurnálu.

Najviac svetskej slávy si však užil najmladší zo súrodencov Pálkovcov – Dušan.

Detstvo a mladosť prežil Dušan Pálka v rodnom Mikuláši. Jeho prvé roky sa spájajú s dodnes stojacim domom na niekdajšom Vrbeckom Huštáku (na južnej strane dnešnej Ulice 1. mája), ktorý sa nachádzal v blízkosti rodinnej fabriky. Pálkovci bývali na poschodí, časť prízemných priestorov využíval Ján Pálka ako fabrickú kanceláriu, časť prenajímal kníhtlačiarovi Františkovi Klimešovi.

Neskôr sa rodina presťahovala na Železničnú ulicu (dnešná Hodžova ulica), do vily, ktorú továrnik Pálka v roku 1916 odkúpil od JUDr. Emila Stodolu a jeho manželky Vincencie. Postavená bola v roku 1902 podľa projektu významného slovenského architekta Milana Michala Harminca. Pálkovci ju stavebne upravili, zmodernizovali, pribudlo niekoľko izieb i ústredné kúrenie – prvé v Mikuláši. Hudbe naklonenú atmosféru u Pálkovcov priblížil Dušan Pálka v rozhovore pre denník Práca (č. 231/1969, s. 5), ktorý vyšiel pri príležitosti umelcových 60. narodenín: „U nás doma, v Mikuláši, muzicírovalo sa od najstaršieho po najmladšieho. Rodičia hrávali spolu štvorročne klavírne skladby, otec ľudové piesne a Straussove valčíky vo vynikajúcom podaní, najstarší brat to dotiahol až na Brahmsove Uhorské tance, sestra hrala Griega, starší brat hral na fujare a ja, najmladší, som ich najskôr obdivoval, ale keď som ako 15-ročný hral spamäti vyše 30 skladieb od Bacha, Beethovena, Chopina, Liszta, Schumanna a Rachmaninova, členovia rodiny sa stali mojimi poslucháčmi.“

Do školy to mladý Dušan Pálka nemal ďaleko – v rokoch 1919 – 1927 študoval na Hodžovom štátnom reálnom gymnázii. Pálka patril k prvej generácii slovenskej inteligencie, ktorá vzišla z mikulášskeho gymnázia. Jeho ročník bol mimoriadne silný: medzi jeho spolužiakov patril budúci básnik Andrej Plávka, literárny vedec Rudo Brtáň, maliar Vlado Droppa či lekár Rudo Rajniak. Najbližší spomedzi konškolákov mu bol liptovskosielnický rodák Andrej Plávka, s kto-

• Maturitné vysvedčenie Dušana Pálku. Spolu s jeho ďalšími vysvedčeniami sa zachovalo v zbierkach Múzea Janka Kráľa. Múzeu ich daroval Pálkov synovec Karol Pavlů.

• Jeden z hmotných pamätníkov Dušana Pálku v Liptovskom Mikuláši: jeho rodný dom na niekdajšom Vrbičkom Huštáku (dn. Ulica 1. mája). Foto: Múzeum Janka Kráľa.

rým spolu sedel v jednej lavici. Do gymnaziálnych rokov spadajú aj ich tvorivé začiatky. Plávka sa k nim vracia vo svojej autobiografickej knihe *Smädný milenec* (1971, s. 109 – 110): „Dušan mal mimoriadny hudobný talent a už ako kvintán hral virtuózne na klavíri, vďaka jeho znamenitej a prísnej učiteľke, ktorá ho celé hodiny takmer denne na tomto nástroji mordovala. Hrával na našich študentských večierkoch i na rozličných kultúrnych podujatiach mesta. (...) V tie časy začala sa vlastne i naša užšia spolupráca s Dušanom Pálkom, ktorý jedného dňa u nich na byte zahral a zaspieval svoju vlastnú skladbu – a ja strpnutý poznávam zrazu v tejto piesni svoje vlastné slová, slová mojej básničky. (...) Z viacerých mojich básničiek, ktoré zhudobnil, stala sa neskôr všade známa a populárna najmä pesnička *Povedz mi, dievča, či ma ty ešte rado máš*. A potom neskôr tango *Ešte raz ku tebe prídem*.“

Po maturite odišiel Pálka do metropoly vtedajšieho Československa – v Prahe začal študovať na Právnickej fakulte Karlovej univerzity. Absolvoval tu v rokoch 1927 – 1930 šesť semestrov. Na štúdiu práva trval Pálkov otec, zároveň mu však umožnil externe študovať hudbu na pražskom konzervatóriu u známeho hudobného skladateľa Jaroslava Křičku.

Už počas prvého roku svojho pobytu v Prahe sa Pálkovi podarilo stretnúť s opernou divou Jarmilou Novotnou – napísal pre ňu pieseň *Spievalo vtáčatko*, ktorú Novotná zaradila do svojho repertoáru. Autentická spomienka na toto stretnutie sa zachovala v *Zápiskoch Jána Pálku* (1932, s. 216): „Z bellovskej básnickej povahy ešte najviac zdedil najmladší syn Dušan. Roku 1927 študoval na pražskej univerzite práva a u profesora J. Křičku hudbu. Vtedy prišla z Talianska Jarmila Novotná, ktorú pražské publikum s dychtivosťou čakalo. Vystúpila v opere *Rigoletto* a Dušan ju počúval. Bol taký oduševnený jej vystúpením a spevom, že pod týmto dojmom napísal ihneď pieseň s vlastným textom a klavírnym sprievodom a poslal ju Jarmile Novotnej. Dušan dostal od nej list, v ktorom mu píše: Nejen, že se mi Vaše písnička nesmírně líbí, ale ji také na svém koncertě zaspívám. O niekoľko dní dávala svoj prvý koncert, na ktorý prišiel pán prezident so svojou spoločnosťou. Aj Dušan bol na koncerte. Za každým predneseným číslom veľký potlesk. Po jednej talianskej árii zaspievala Dušanovu pieseň *Spievalo vtáčatko*. Pri ohromnom potlesku, ktorý za touto piesňou nasledoval, Dušanovi vo vytržení zdalo sa, že sa povala Smetanovej siene naňho zrúti. Po koncerte, keď sa šiel Jarmile Novotnej predstaviť, bola ona prekvapená, keď uvidela iba 18-ročného mladenčeka.“

V rokoch 1930 – 1933 pokračoval v štúdiu práva na Univerzite Komenského v Bratislave, kde bol v roku 1933 promován za doktora práv.

V tomto období skomponoval aj svoje prvé tango. V rozhovore, ktorý Pálka v roku 1981 poskytol týždenníku *Televízia* (č. 34, s. 16), si zaspomínal: „Býval som vtedy na vysokoškolskom internáte *Lafranconi*. Ako klavirista som často hrával spolužiakom do tanca i na počúvanie svoje prvé piesne. Tak to bolo aj s tantom *Nepovedz, dievčatko, nikomu*. Najprv mi zišiel na um hudobný motív a potom sa vynorili verše *Maše Halamovej*, ktoré sa svojou hlavicou stali základom textovej stránky piesne: *Nepovedz dievčatko nikomu, že chodím k tebe do domu*. Ako študenti sme veľa peňazí nemali, a tak ma primáš v bratislavskej *Redute* za venovanie klavírneho rukopisu tohto tanga odmenil dvomi fľašami šampanského. Ostatní bratislavskí kapelníci si od neho pieseň odpísali a *Nepovedz, dievčatko, nikomu* bolo čoskoro známou piesňou medzi verejnosťou. Potom nasledovala slávna nahrávka so Štefanom Hozom, veľká popularita piesne, ktorá ju dotlačila až na scénu SND – ako tanečné číslo vtedajšej primabaleríny v *Lehárovej opere*.“

Pálkovo tango vyšlo v roku 1934 spolu s tantom *Dita Alexandra Aranyosa* a išlo o vôbec prvú gramofónovú platňu so slovenskými populárnymi piesňami. Pálka sa tak stal spoluzakladateľom slovenského tanga a zakladateľskou osobnosťou slovenskej tanečnej hudby.

Po ukončení štúdií a povinnej vojenskej služby sa usadil v Prahe. Do hlavného mesta ho priviedla práca v Zväze garbiarskych priemyselníkov (pracoval na oddelení príprav obchodných zmlúv so zahraničím), dôvodom zostať však bola žena – Anna Tilleová, dcéra Antonína Tilleho, dlhoročného riaditeľa *Živnobanky*. Do manželského zväzku spolu vstúpili v roku 1941. V manželstve sa postupne narodili dvaja synovia: Dušan (1942) a Michal (1944).

Po vojne potom Dušan Pálka pracoval na ministerstve priemyslu, po komunistickom prevrate ho však neminuli perzekúcie nového režimu. Jeho život na celé štyri roky poznačila komunistická akcia „77 000 do výroby“. Ako spomína jeho synovec John Pálka vo svojej knihe *Moje Slovensko, moja rodina* (2010, s. 104 – 105), „z toho miesta ho vyhodili a musel ísť pracovať ako robotník do závodu na opravu chladničiek. Bol to útlý muž a ťažkú fyzickú prácu nezvládal.“ Napokon sa však režim nad ním zlutoval a po roku 1954 sa Pálka ako umelec v slobodnom povolaní venoval iba komponovaniu hudby, k svojej právnickej profesii sa už nikdy nevrátil.

Z Pálkovej povojnovej tvorby patria medzi najznámejšie jeho skladby *Nauč sa to odomňa, Ešte raz ku tebe prídem, Prečo sa máme rozísť, So slzami v očiach* či *Krásne je v Tatrách*. Jeho piesne mali, resp. majú vo svojom repertoári desiatky slovenských i českých spevákov rôznych generácií: Štefan Hoza, Janko Blaho, František Křištof-Veselý, Karol Duchoň, Eva Kostolányová, Zora Kolínska, Hana Hegerová, Jana Kocianová, Marcela Laiferová a mnohí ďalší. Dušan Pálka sa tak postupne

zaradil medzi najúspešnejších tvorcov populárnej piesne v Československu, pričom od polovice 30. rokov až do polovice 60. rokov 20. storočia patril medzi najhranejších autorov.

Skonal 28. 3. 1998 v Prahe. Pochovaný je v rodinnej hrobke Tilleovcov na Olšanských cintorínoch v Prahe.

Zuzana Nemcová

• *Prelomová skladba Dušana Pálku – tango Nepovedz, dievčatko, nikomu*. Pálkove hudobné rukopisy sa nachádzajú v *Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine*.

Z VÝSTAVNÝCH SIENÍ

Pocta horským záchrancom

Pri príležitosti 60. výročia vzniku Horskej služby na Slovensku Múzeum Janka Kráľa v spolupráci s Klubom seniorov HS pripravilo výstavu Z HISTÓRIE HORSKEJ ZÁCHRANY. Takto si uctili prácu záchrancov v horách od najstarších dôb až podnes, od najprimitívnejších spôsobov znášania obetí hôr, až po záchranu vrtuľníkom. Venovali ju všetkým, ktorí „sľubovali na svoju česť...“ a toto poslanie vykonávali so srdcom.

Výstava ukázala vývoj záchrany v horách od jej dobrovoľníckych podob až po modernú profesionalizovanú záchranársku organizáciu. Predstavila priekopníkov turistiky, lyžovania, osudy prvých obetí hôr i pionierov dobrovoľnej záchrany. Zároveň načrtla dejiny formovania spolkov, združujúcich horských vodcov a záchrancov na území Vysokých, Západných, Nízkyh Tatier i Malej a Veľkej Fatry, počnúc Uhorským karpatským spolkom, cez Klub Československých turistov a lyžiarov až po vznik celoštátnej organizácie Horskej služby československého zväzu telesnej výchovy v roku 1954. Výstava si všimla aj vývoj spolupráce slovenských a poľských horských záchranárov, nezabudla na umelcov, ktorých mená sa spájajú s horskou záchranou, ani na miesta piety - symbolické cintoríny obetí hôr.

Textové informácie doplnili historické fotografie, ale aj historický záchranný materiál, rakúsky vozík, Gramingerova sedačka, kanadské sane, lavínové sondy, Jančovského kanón na odstrel lavín, oblečenie, lyže... a najmä záchranárske sane, na ktorých krátko po druhej svetovej vojne zväžal zranených v Demänovskej doline Vilo Benko, chatár Sokolskej chaty pri Vrbickom plese. Materiál na výstavu poskytli: Vojtech Rázus, Ján Dzuroška, Ing. Ján Macek, RNDr. Milan Mikláš, Ján Jurina, Ing. Ladislav Milan, Ján Chrapčiak, Karol Špánik, Václav Dobeš, Bc. Michal Matoš, Ivan Štípal, Fedor Ballo, Horská záchranná služba, Stredisko lavínovej prevencie, Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, Klub slovenských turistov v Banskej Bystrici, Múzeum J. Cikkeru, Horská služba v Jasnej.

Výstavu si počas dvoch prázdninových mesiacov pozrelo vyše 2000 návštevníkov. Medzi nimi aj vzácní hostia z Poľska - Ján Komornicki, bývalý veľvyslanec Poľskej republiky na Slovensku, niekdajší ústredný náčelník GOPR-u a Grzegorz Nowacki, generálny konzul Poľskej republiky na Slovensku. Ján Komornicki ako náčelník GOPR-u úzko spolupracoval s Horskou službou na Slovensku a dodnes tu má veľa priateľov. Do Liptovského Mikuláša zavítali na pozvanie Tadeusza Frackowiaka, honorárneho konzula Poľskej republiky na Slovensku pri príležitosti otvorenia Poľskej knižnice v Liptovskom Mikuláši.

Ružena Antolová

• Z vernisáže výstavy Z histórie horskej záchrany.

Putovanie „Jánošíka“ v Poľsku

V Dubiecku, neďaleko mesta Przemysl, ako súčasť festivalu Galícia, zavŕšila 13. júla 2014 svoje putovanie po Poľsku slovensko-poľská výstava *Jánošík, karpatský zbojník*.

Svoju púť začala začiatkom decembra 2013 v Slovenskom inštitúte vo Varšave spolu s uvedením poľskej verzie publikácie *Jánošík, od skutočnosti k legende*, pod záštitou riaditeľa inštitútu Mgr. Milana Novotného. Po Poľsku putovala aj v roku 2014. Bola uvedená v Dome kultúry Rakowiec, v Múzeu nezávislosti vo Varšave, odtiaľ smerovala na západ, do Paláca kultúry v Dobrovej Górnici, potom na sever, do vzdialenej Pily, aby sa vrátila na pohraničie do zámku Niedzica. Nateraz sa jej poľské putovanie skončilo v Dubiecku, odkiaľ sa vrátila do Liptovského Mikuláša, keďže bola rezervovaná pre prezentáciu v Srbsku, v Báčskom Petrovci a v obci Jánošík.

Výstava *Jánošík, karpatský zbojník* bola na území Poľska uvedená už pätnásť ráz, z toho vďaka Slovenskému inštitútu vo Varšave na ôsmich miestach. V Poľsku ju videlo takmer 16 000 návštevníkov.

Putovanie výstavy a publikácie o Jánošíkovi po Poľsku významne prispelo k spropagovaniu nášho múzea i mesta Liptovský Mikuláš. Presvedčame sa o tom denne v našich expozíciách, ktoré návštevníci z Poľska hojne navštevujú.

Ružena Antolová

• Z uvedenia výstavy v Dobrovej Górnici.

• Z podujatia „Večer s Jánošíkom“ v Slovenskom inštitúte vo Varšave, počas výstavy *Jánošík, karpatský zbojník*, 23. 1. 2014. Vľavo stojí riaditeľ Slovenského inštitútu Mgr. Milan Novotný, uprostred sedí prof. Joanna Goszczynska, riaditeľka Inštitútu západnej a južnej slavistiky Varšavskej univerzity, vedľa nej prof. Stanisław Sroka z Ústavu histórie stredovekého Poľska Jagelovskej univerzity v Krakove.